Дневникова Недељна Култура

Недеља, 11. фебруар 2024. број 16

СВЕТОСАВСКА БЕСЕДА ИЗГОВОРЕНА НА СВЕЧАНОЈ АКАДЕМИЈИ ОДРЖАНОЈ ПОВОДОМ ОБЕЛЕЖАВАЊА НАЦИОНАЛНОГ ПРАЗНИКА СРБА У СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ

Следити пут лучоноше нашег бића

Игор Мировић

Историја људског рода непрекидна је борба добра и зла, борба у којој силе таме неуморно покушавају да угуше светлост у којој је сажето све оно што човека чини човеком – осећај припадности и љубави према својој вери и свом народу, спремност за жртву и одрицање увек када су те суштинске идентитетске вредности угрожене, осећај части и поштења којима се не тргује ни у најтежим тренуцима, одговорност према себи, али и према другима са којима живимо и у добрим и у злим временима.

У томе ни историја нашег, српског народа, није изузетак – напротив. Зло око нас – а понекад и зло у нама самима – замењивало је периоде славе и просперитета периодима таме и пропадања који су некад трајали вековима и који су се људима слаба духа и мале снаге чинили вечним.

Ипак, нису то били, јер је за све то време један симбол, један вечни небески зрак, разбијао ту таму и грејао наша срца, дајући нам снагу не само да издржимо и претрајемо и у најтежим тренуцима, већ и да – што је свакако много важније – до данас сачувамо своје душе, а тиме и себе саме.

Тај симбол и тај вечни небески зрак који вечерас штедро обасјава и ово прелепо здање и све нас који смо се овде окупили да с радошћу и најдубљим поштовањем обележимо његов дан – јесте симбол и зрак Светог Саве!

Као и већина балканских народа, и наш народ је, на размеђу дванаестог и тринаестог века после Христа – тражећи свој пут и своју душу, а разапет на граници на којој је, баш као и данас, био, осуђен да живи – лутао између два света, источног и западног.

И баш је Свети Сава – најпре принц, па онда светогорски монах, па државник и први архиепископ аутокефалне Српске православне цркве и, најзад, књижевник и просветитељ, нашу колективну душу тада усмерио ка светлу истока и окренуо је од смртног ка бесмртном, од пролазног ка вечном, од човечанског ка богочовечанском.

А све што је радио и урадио, било је плод његове потпуне и непоколебљиве оданости интересима свог народа, дубоке духовности и несумњиве државничке и политичке генијалности.

О томе најбоље говоре записи хроничара тог времена који сведоче да је, пошто се 1219. године изборио за аутокефалност наше цркве и био посвећен за њеног првог архиепископа „високи и ћутљиви Немањић, са великим политичким тактом, на двору који се после пада Цариграда налазио у Никеји, од цара Теодосија Првог и патријарха васељенског Манојла затражио да српски архиепископ не долази сваки пут патријарху на освећење, већ да буде освећен од својих епископа у Србији“.

Био је то директан захтев за додатну самосталност наше цркве који ни цару ни патријарху није био драг јер су, поново цитирам хроничаре тог времена, „хтели да им чином освећења и директном влашћу све аутокефалне цркве буду покорне, послушне и дароносне. Али политички тренутак беше добро изабран, па је Сава добио и то право и могао је тријумфално да крене пут Србије“.

Тако је најмлађи син великог жупана Стефана Немање, а потоњег Светог Симеона Мироточивог, поставио тако чврсте темеље наше цркве да је управо она постала и остала једини духовни и једини политички континуитет у нашој историји од његовог времена до данас.

Без тог јединог и спасоносног континуитета тешко да бисмо као народ претрајали, јер нас је само он, кроз векове таме и страдања, подсећао и опомињао ко смо и шта смо и шта, упркос свим недаћама, морамо да останемо.

И то нам говори и данас, истовремено нам показујући и пут којим треба да идемо и у вековима који долазе.

Време Светог Саве је истовремено и време када се, његовом заслугом, до небеса уздиже и Хиландар као прво и најважније у потоњем низу наших духовних исходишта која ће – Христовом и Савином светлошћу – зрачити кроз сва наредна сто- леће. После њега, засијаће и Немањини Ђурђеви ступови и Студеница, Сопоћани Уроша Првог, Милутинова Грачаница и Богородица Љевишка, Високи Дечани Стефана Дечанског, Свети архангели Душана Силног, Раваница Светог кнеза Лазара...

Оног кнеза који је, следећи управо Савине речи да „нема користи да човек цео свет добије, а душу своју изгуби“, косовским заветом обавезао и нас и оне који ће доћи после нас.

Данас, после више од осам векова његове бесмртности, ваља се осврнути и на државнички и просветитељски рад нашег првог архиепископа, на оног Саву Немањића који је неуморно ходио тадашњим балканским, и не само балканским, земљама и дворовима.

На оног вештог дипломату који је – на тим путевима – мирио државе и народе, истовремено градећи, издижући и афирмишући идентитет свог народа и његове државе, идентитет сасвим особен, препознатљив и незаобилазан у целом тадашњем и данашњем цивилизованом свету.

На писца Законоправила, које је било зборник закона са тумачењима састављен да се уреди велика област друштвених односа, првенствено црквених, али и грађанских, због чега га неки тумаче и као први српски устав.

И, најзад, на Светог Саву који је, уз остало, написао три типика: Карејски, Студенички и Хиландарски и оставио нам „Житије Светог Симеона“, које – како је доцније записао познати историчар књижевности и књижевни критичар Милан Кашанин – „са својих 11 поглавља припада истинској књижевности и оригиналном књижевном стваралаштву“.

У широком спектру нијанси којима и данас светли велико и непролазно дело које нам је Свети Сава оставио и које га је издигло изнад свих других великих личности у историји нашег народа, најсветлија је она која нас учи саборности и слози.

Њоме је он мирио крвно завађену старију браћу Стефана и Вукана, учећи и њих и нас да на ползу своме роду и својој држави можемо да будемо само ако смо јединствени и сабрани и да зато морамо да живимо у братској слози и љубави.

И то не само међу собом, него и са свима другима са којима се додирујемо и преплићемо.

Такав његов приступ је, заправо, постао својеврсна, такође непролазна етика нашег светосавља и нашег православља и, рекао бих, егзистенцијална потреба нашег народа и данас, у овом тешком и изазовима препуном времену – времену притисака да се одрекнемо свог територијалног интегритета и суверенитета, а тиме и самих себе, и времену ратних сукоба који прете за запале целу планету.

Велико дело Светог Саве је, тако, још крајем 12. и почетком 13. столећа јасно омеђило пут којим је наш народ после њега ишао и који је дефинисао све оно што смо на том путу морали да чинимо.

Јер на Савином путу ни страшни Лазаров избор на Косову пољу 1389. није могао да буде другачији него што је био.

На њему ни огањ Савиних моштију на ломачи београдског Врачара 1594. није могао да уништи завете које нам је он оставио, већ их је издигао до небеса и означио место на којем ће се касније издићи управо њему посвећен величанствени храм, највећи у овом делу Европе.

Храм чију градњу је, то морам посебно да подвучем, завршила управо генерација политичара предвођена председником Вучићем, која – знајући прецизно међе пута које нам је пре осам деценија означио Свети Сава – данас носи одговорност за садашњост и будућност Србије.

Биће да је оданост Светог Саве свом народу и његовој држави својом непролазном светлошћу 1804. године обасјала и вожда Карађорђа и његове устанике и учврстила њихову одлучност да коначно покидају ропске ланце и започну процес реконституције српске државности изгубљене четири века раније.

И да је, од 1815. и Милошу била путоказ како да заврши оно што је Карађорђе започео.

То импресивно и непролазно дело највећег српског светитеља и просветитеља сасвим је сигурно обасјавало и обасјава пут и свима онима који су се, од тада па све до данас, предано борили и који се и даље боре за слободу, суверенитет и просперитет нашег народа, стално нас подсећајући на то ко смо били, какви смо данас и какви треба да будемо и у времену које је пред нама.

Све наведено било је довољно за снажне мотиве по којима сам написао песму која је пре две године преведена и на македонски језик:

РАСТКО ОВЕКОВЕЧЕНИК

Молитва из духовне клице
Заметнуће ватре искренице
Наткрилиће олтаре и дворе
Све од Хума и до Свете Горе
Златна уста певају и творе
Очевим се жезлом не покоре
Родио нам је овековеченик
Уз угасле наде наду челик
Сваким даном у сванће зоре
Молитве се саде и бокоре
Било је и других поменика
И било од вере изгнаника

Само једног све душе походе
Растка Саву Немањића роде

Срећан нам празник!

Пренос вучјег божанства

● Када сам пре више од тридесет година у својој првој књизи песама „Небо над Византијом“ објавио песму о Светом Сави и, како сам се изразио, о светим вуцима, имао сам на уму снажан митски карактер Савиног дела, које се, како је то први приметио Веселин Чајкановић, простире и ван наших граница и присутно је и у Русији, Чешкој и Словачкој, чак до Естоније и Летоније. Дубока повезаност Савина, не само са хришћанском него и претхришћанском вертикалом народног бића, заиста је нешто што не само ме је навело да напишем песму већ и да дубље од познатих и доступних чињеница промишљам о нашем свецу још од младости.

Тај пренос вучјег божанства од раних деценија и векова нашег постојања на Светог Саву је осим других, свакако потпунијих тумачења из митског језика, за мене имао и тумачење сабирања, заједнице, заједништва, опстанка у суровим условима, неустрашивости. Ако се томе дода и друго важно народно веровање о Светом Сави као пастиру, као учитељу који народ учи, како је Ђоровић забележио, и о разним кућним пословима и занатима, онда се његова улога просветитеља може посматрати на један дубљи начин, свакако присутнији и раније у народном бићу током векова робовања и тиховања, хајдуковања и четовања – пре него што су Савина дела у потпуности и до краја сабрана у нашим душама.

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Увод у Југославију

Дејан Јовић

(Академска књига)

Мало који догађај у историји је доживео тако разнолика, противречна и супротстављена тумачења као распад СФРЈ. Потпуно одсуство консензуса, научног, публицистичког, журналистичког и колоквијалног, свакодневног, једнако превладава и када је реч о самој југословенској држави у односу на које се граде нови национални идентитети држава наследница.

Књига Дејана Јовића *Увод у Југославију* у ту полемику, у ту какофонију наратива, у ту непотребну страст, у тај (заправо) политички сукоб уноси смиреност аргумента. У том смислу ова књига својеврсни је ресет досадашњих интерпретација једног важног поглавља историје (пост) југословенских народа. Ова књига, писана пре свега за нове генерације, рођене након распада негдашње заједничке државе, објашњава шта је била и шта је хтела бити Југославија – у чему је успела а у чему није. При томе она нуди уверљив одговор и на питање – зашто се догодио њен распад, односно нестанак. Тиме отвара простор за нова истраживања, темељена на архивском градиву као и на чврстој и уверљивој методологији научног истраживања.

Хуј

Перица Марков

(Мали Немо)

А тишина/речи ми је давала/да глођем кости/са поезијом/у изгнанству... пева у новој књизи поета банатске равнице Перица Марков. Како наводи књижевна теоретичарка Андреа Беата Бицок, његов подвиг у збирци *Хуј* је храбар чин песничког искуства које у себи носи не само болну свест о несавршеностима и мањкавостима поезије и певања, већ и знање разрешења сукоба са тиме. „Песме ове збирке пева глас мудрости која је постала имуна на сва искушења светоназора често глувог за истину и тупог за свест о

стварању као чину потврде испуњености трансценденције. Као енергија која, уколико је у служби истине и вишег смисла, постаје бесконачна и безвремена. А управо у том осећању лежи највеће богатство постојања, како за човека, тако и за песника”....

Детињство на небу

Милан Радин

(Прометеј)

Враћајући се у своје детињство и рану младост, Милан Радин доноси у овој књизи приповест, болно реалистичну, о сећањима када се *по читав социјалистички дан* – јер Бога било није, па ни боговетног дана – мењало државно устројство и стезали нови обручи. Јер Темишвар Чаушескуовог времена кроз дечје очи изгледа још страшније у том невином незнању детета; детета наивног, али ипак свесног свега што се не сме, свега непожељног, али прихваћеног, са константном свешћу о слободнолебдећем страху омнипотентног владара, чије продужене руке у виду *секториста* стижу свуда и завирују у баш сваку кесу коју пошаље *тетка из Немачке*, отровног западног капиталисте, и за шију хватају непожељне *ципирипи Југословене, све* у славу румунског диктатора.

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Хелсинки (4)

Владимир Пиштало

новембар 2023.

Ступио сам у музеј савремене уметности Киасма. Из замрачене галерије изашло је десет мајки са бебама. Помислио сам да су их мајке повеле на изложбу која одражава пренатално-бајковити свет, који бебе могу препознати. Био сам у праву. У изложбеном простору су летеле сенке крилатих девојчица и вештица и човек са цигаром. Цигара је пулсирала као звезда. Нешто змијасто је титрало. Сенке су прелазиле преко пода .

Уметница, Лап Сее Лам, је била Кинескиња. На такмичењу за награду Ars Fenica је представљала Шведску.

Позориште сенки је дошло из Кине у Европу половином 18. века. Његово француско име је *ombres chinoises*, кинеске сенке.

Изложба се условно звала *Приче из промењеног мора*.

Инспирисала се судбином брода *Морска Палата*. *Морска Палата* је био троспратни пловећи ресторан у облику змаја који је пловио из Шангаја за Европу 1990-их. У Штокхолму је пронашао нову улогу у Gröna Lund забавном парку. У Кини је змај симбол среће и снаге, а у Европи нешто застрашујуће. Броду су одсечени глава и реп. Постао је кућа духова.

На изложби све то нисам морао да знам. Текле су сенке.

Девојчица се окретала у лету. Слап јој је шикљао из очију.

И брод је прошао.

Женски глас је нешто говорио.

Сенке су лебделе као нерођени у плодовој води. Духови беба су текли нагоре. Нашао сам се у лава лампи од сенки.

Задржавао сам дах.

Као и уметница био сам колаж својих маштарија и запажања.

Било је страшно али и нежно.

И други људи који дишу поред мене су били сенке. Били смо “негде.”

Бебе су разумеле.

***

У Атенеуму Аполон је стајао у сеновитој ниши. Ту сам посетио изложбу финских импресиониста. Импресионизам је био нешто потпуно супротно од финског новембра. Увек су ме занимали велики правци у мањим земљама. Много је било слика на плажама. Највише ми се допао рад сликара Сантери Салокивија *Девојке На Обали*. На том платну, поред мора су пламсале полужене - полусветлост.

***

Чекао сам да се нађем са Урпу. Дошла је у оној лапонској капи. Превела ме је преко ноћног трга. Ушли смо у интимни ресторан. Придружио нам се издавач по имену Васе. Пре више деценија, он је био у Београду. Сећа се љуте хране на београдској железничкој станици и како је човек у купеу рукама јео кокошку. Преводио је песнике на фински са ливијског језика који говори 200 људи.

Поред библиотеке био је натпис: „ Видите другу страну Хелсинкија!“ и споменик штуки која се пропела у ваздух. Штука је повезана са Туонелом, финским подземним светом.

На трафостаници био је ружичасти панел. Писало је: „Опрости!“

Шетао сам кроз полуукрашен полублистави центар. Висиле су светлуцаве фронцле. Неонске трте су оивичиле Stockman робну кућу. Три зелена ковача су ковала заједно. Пробао сам сако. Купио сам капу.

Иза светлосних презли чекала ме је станица са својим каменим дивовима. Све већа хладноћа покушавла је да их сломи, али они су несаломиви.

Био је неки међународни скуп. Финци су једном реченицом разоружали посетиоце. Написали су:

– Нико нормалан не долази у Хелсинки у новембру. Изузев тебе, паметњаковићу. Добро дошао.

Опет сам провео осам сати у покрету. Нисам отишао у Thinking Place или Универзитетску библиотеку. Отишао сам у собу и читао Камијево Лето.

Већ сам био спакован. Сабирао сам утиске.

Затворио сам очи. Поларна сетлост умивала је лица камених дивова на централној железничкој станици. Музеј Киазма је личио на одсечену санту. Пловио сам у *причи из промењеног мора*. Вечери су биле пуне слутње али и лепоте. Напуштао сам Хелсинки, у коме има шесто арт нуво зграда, град у коме се врата отварају према мени.

Проверио сам причу. Кажу да се поларна светлост ретко јавља у Хелсинкију. Аурора бореалис настаје као резултат интеракције соларних честица са молекулима гаса високо у атмосфери где је магнетно поље најјаче. Једна финска студија каже да поларна светлост производи звук. Најчешће се може чути на врховима планина. То је слаб звиждећи звук валовите нарави. Описују га као једва чујно пуцкетање, слично горућој трави. Ја га замишљам као песме китова. После сам чуо те вибрације на снимку. Стварно личи на песме китова. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Испод покорице стварности

„Поглед под сукњу света”, Татјана Јанковић (Агора, 2023)

Пише: *Сања Перић*

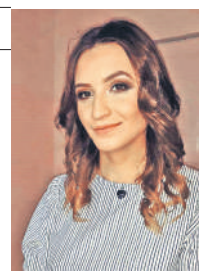

Оцена да је збирка прича *Поглед под сукњу света* једно од најбољих прозних остварења протекле године није тек ласкава констатација благонаклоних критичара. Спојивши ванредно приповедачко умеће са проницањем у заклоњене делове људске свести, Татјана Јанковић пише с ретким осећањем мере које чини њену кратку прозу отменом, а пријемчивом. Посматрајући живот као „скуп мимоилажења”, а не као низ и „надовезивање почетака на крајеве”, ауторка даје увид и у своју аутопоетику. Њена збирка је скуп који обједињује и окупља, а не пуки низ где се свака прича само надовезује на претходну. Настављање на претходнике оличено је, међутим, у нечему другом, у стаменој фигури бабе, и сенци родитеља која наткриљује ћерке. Интимно сведочење о детињству, девојаштву и „женском животу” надилази уске оквире личне породичне историје и постаје универзално откриће чудесног у тихим и наизглед обичним животима.

Један од највећих квалитета збирке јесте што жена у прози Татјане Јанковић није мученица. Док је, на пример, у *Петријином венцу* Драгослава Михаиловића тешка и трагична судбина жене дата уз величанствену оду њеној снази и несаломивости, у новијој српској књижевности женска фигура неретко је сведена на улогу жртве. Суочивши се са потенцијалом трагичног у судару женског са мушким, а посебно са очекивањима средине, ауторка није подлегла помодној потреби да жену у том судару неминовно начини *губитницом*. Чак и на изазов приказа патријархалне сеоске средине одговара славећи виталистичку енергију села, а не сентименталним жалом за прошлошћу, или пак мрачном пројекцијом сеоског као назадног и деструктивног. То не значи да је *Поглед под сукњу света* идеалистичка визија жене и њеног места у свету, напротив, ретке су приче које у себи не крију болну жаоку. Јанковићева је вешто избегла да се бол претвори у горчину, преображајем тужног у исцељујуће, али и смешно. Прича о балканском ритуалу дочекивања и испраћања мајстора-водоинсталатера изнимно је духовита, што говори о разноликом тематско-мотивском репертоару и тону збирке, без истрајавања на једном моду су приповедања.

Приповедачке минијатуре, *потресне и заносне*, како их Мирко Демић описује, имају у себи нечег што голица и провоцира на излажење ван оквира, дајући храброст да се завири под сукњу света. Изостаје зато било какав призвук моралисања или осуђивања, иако је женска сексуалност у књизи обележена збуњеношћу, стидом и „дигнутим носевима”. У причи „Жена на круговима”, нема ничег узвишеног у вези с наставницом физичког, ничег уметничког, што значи да се савремена Ема Бовари не романтизује и не претвара у нешто што није, како би њена недолична сексуалност деловала прихватљивије. Нараторка осећа као важно што је она „на страни живота”, и то постаје тежишна тачка целе збирке. У својим језгровитим, прецизним и надасве једноставним, људски топлим записима, ауторка ублажава потребу жене да замишља стварни живот „негде тамо”, казујући јој, некада сурово директно, а некада мајчински утешно, да је њен прави живот ту, у несавршеној и предвидивој свакодневици. Да то не значи нужно досаду и несрећу потврђују оне приче у којима јунакиње нису само „посматрачи рингишпила”, већ се, свесно или инстинктивно, одлучују за *страну живота*.

Џиновска балерина у луна-парку омамљује оне које осећају да су удајом или мајчинством изгубиле своје „право на рингишпил”, поставши само „посматрачи света”. Још једна балерина у књизи, међутим, нуди другачију перспективу. У причи „Отац је стара балерина” ћерка памти како отац „није умео да изрази радост”. Незграпни покрети тела крију плес, а махање за испраћај меку очинску љубав. Радост, игра и љубав постају тако суштинска обележја и мушког и женског принципа, који се, ако не успеју да се пригрле, никада не сударају нападно и драматично, већ само – мимоилазе. Изванредан стил збирке пружа читаоцу несумњиви ужитак у томе да буде посматрач света скривеног под сукњом. Корак даље је у позиву да се не остане у таквој пасивној позицији: дело Татјане Јанковић трајни је подсетник да треба повратити изгубљено *право на рингишпил*, право на једноставну животну радост, и достојанствену женственост. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

Заљубљени читалац

Пише: *Ђорђе Писарев*

Ма колико се чинило да су јунаци књижевних рукописа, у одштампаној књизи, током месеци, година, деценија, током стотина година па и више, у књигама штампаним у сто, хиљаду, па и више примерака увек исти, непромењиви, то засигурно није тачно. Читаоци, који јунаке самим чином читања (слушања, препричавања, примања то јест сазнавања) чине делатним, оствареним и реалним, живим, чине да јунаци буду другачији код сваког новог пријема, односно читања. Какви ће јунаци бити – како ће бити доживљени и схваћени, зависи од природе и сензибилитета сваког читаоца појединачно, тј. од контекста који је код сваке нове рецепције другачији. Колико је читалац образован? Колико је стар у време читања? Каквог је карактера и сензибилитета? Да ли књигу чита увече или ујутро, да ли је зима или лето, да ли је гладан или сит, да ли је метеоропата и да ли нагла промена у садејству са свим (не)набројаним елементима (свакидашњице) утиче на њега...

У зависности од свих набројаних, а и многих других елемената (тренутног) живота које тече, јунак ће деловати на читаоце другачије код сваког (новог) читања, односно – бити интерактиван. Постоји реална могућност да ће читалац, у односу на време које неумитно протиче, у односу на инсерт времена које јесте доступно читаоцу, које му је дато и предодређено да у њему проживи свој живот, другачије доживљавати јунаке у својим тинејџерским годинама, или у старости, што значи да ће јунаци књига на своје читаоце другачије утицати због фактора времена којем читалац неминовно подлеже. Наравно, тако ће се и јунаци мењати – и мењају се – ма шта о тој могућности мислио аутор дела, онај који је јунаке измислио и осмислио, јер је он, ма колико био даровит, ма колико у својој сујети мислио да поседује божанске атрибуте, ипак само (обичан) смртни човек.

Јунаци књига су тога свесни. То јест, како су већ приметили многи професионални читаоци (теоретичари и критичари, па и сами писци) како је тврдио Чезаре Сегре, "текст почиње да значи и да комуницира једино због интервенције читаоца", или како је то забележио Умберто Еко, постепено како прелази из дидаскалијске функције у естетску, текст тежи да препусти читаоцу интерпретативну функцију. А јунаци књижевних дела, осуђени на строге границе које чини текст ухваћен између корица књига, морају да користе сваку прилику (читање) да из те књиге побегну. Када осете да је (по)неки од нас читалаца ухваћен, "заљубљен у њих", спремни су да му се посвете, да му се предају до краја, без обзира на тренутне или коначне односе са "партнером" из универзума дела коме припадају и који је, као, непомерљив. То се не може назвати лаким моралом или превртљивошћу јунака, јер њима је дефинитно много (заљубљених) читалаца потребно да би књига – па тиме и јунаци – остала заувек жива.

Узимајући у обзир наведено, многи препоручују читаоцима да се никад не треба претерано емотивно везивати за јунаке књига. Намћорасти, мргодни или једноставно безобразни писац устане на леву ногу, изнервира га жена или нервозни поштар, и ето белаја: седне за сто, папир и оловку у руке и очас посла јунакиња-лепотица коју сте заволели претвара се у мрзовољну бакицу из старачког дома, или још горе, заврши на гробљу па ви онда носите тамо своје букете цвећа, палите свеће и плачите. (Опет, неко би сигурно приговорио, ако као читаоци идемо "на сигурицу", где је онда ту забава? Па и сам велики Шекспир је себи дозволио да упадне у замку и да се заљуби у своју јунакињу, па како онда да се читаци одбране од разних мадам Шоша и Феликса Крула Томаса Мана, Ана Карењина, Лара и Живага, Шуре-певачице и Каће Анчарова, Селинџерове Френи...)

Треба ли уопште напомињати у којој је мери строга дистинкција у тексту између љубави самих јунака међусобно и читалаца заљубљених у неког од јунака-јунакиња омиљеног му дела? Уколико постоје и случајеви да се јунак књиге заљубио у неког од својих читалаца, ја о томе нисам обавештен. Додуше, никад се зна; можда ипак можемо да замислимо ситуацију у којој звонар Балзакове Богородичне цркве прогања својом љубављу и страшћу уважену, средовечну професорку креативног писања?

Баш као што се каже да је Ему Бовари упропастило читање лоших романа, зашто би било немогуће да неког од књижевних јунака упропасти лудо заљубљени, али погрешан и лош читалац? ■

ХОМО ПОЕТИКУС

Кос

Гордана Ђилас

Отићи у сред неког посла, дићи руке
Од започете реченице,
стиха прочитаног до пола
За другу половину мора се
удахнути дубоко
Зарити канџе у месо,
одболовати крик
Који ће доћи, сигурно

Да измериш колико је сунца
Кад се рађа из грма жалфије
Или у тек пропупелим
латицама дивље руже

Храну мачки да оставиш
Јер она ће јавити већ коме још треба
Да дође, има се, кућа части

И откуд сада, кад одлазиш,
у сећању, кос:
Љуља се на танким ножицама
Од преврелих крушака на земљи
И откуд сад оне, одједном, овде
Када их је отац сасекао, једну по једну
Остарелу и трулу
Мењајући је новим сортама
Што још не знају да изнесу плодове.

Из рукописа

НЕШТО ИЗМЕЂУ

Повратак у Чарнок

Зоран Ђерић

1. Археолошко налазиште из млађег гвозденог доба, у атару Бачког Доброг Поља (од 1945, раније: мађ. *Kisker*, нем. *Klein Keer*): видљиво је постојање два типа насеља (отвореног и затвореног), град са утврђењем елипсастог облика и насеље ван зидина бедема. Доласком Келта на ова подручја, у I веку пре нове ере, ђуга није више дрвена, него земљана посуда - можеш њом воду захватити и у њој скувати чај од жалфије (Salvia officinalis) да ублажиш упалу јетре, бубрега, жучи. Загледај се у зидове од блата: некада су то биле две зоне – једна је имала функцију трга, а друга је била са објектима, силосима и јамама. Остаци стамбених хоризоната и материјала, указују да је то келтски опидум (oppidum), али одбрамбену улогу добија још пре, са латенском популацијом, Скордисцима. Живели су у земуницама, људи, а не кртице. Дали су земљаним бедемима масивни, кружни облик, до кога се долазило ровом. Насеље са некрополом постојало је још у бронзаном добу, али њега више нема на северној, левој обали Црне баре. Од I века нове ере ови простори су део Барбарикума, Припадали су Римском царству. Насељавају их Сармати. Римским утицајима се придружују хеленски. Са великом Сеобом народа долазе и Авари (о њима сведочи некропола, ту, где је сада циглана). Почетком IX века, овде ће стићи Бугари, а крајем века и угарска племена. Ово потврђују некрополе из X века. Франци су такође овде боравили. У Хоризонту X-XII било је средњовековно насеље са црквом. Ништа није остало од Црне баре. Само црница, у чију таму није лако продрети. Чарнок је откривен случајно: џукци су ископали, уз скривене кости, остатке грнчарије и шапама их разбацали по сеоској њиви...

2. Археологе, аматере, чланове историјског друштва Бач-Бодрог жупаније из Сомбора, крајем XIX века, привукло је земљано утврђење, старо више хиљада година. Према извештајима тадашњег бележника Друштва, Ђуле Киша, експедиција је била успешна: карбонизовано жито и пећ са доста гара, извађени су из жуте земље. На западној страни насеља. Из једне од ископаних сонди.

Интересовање стручне јавности је поново побуђено тек средином XX века, када је Шандор Нађ пронашао некрополу на левој обали Црне баре: људске и животињске кости, средњовековне могиле.

Истраживања наставља Војвођански музеј из Новог Сада, 1984. године. Његови истраживачи овај локалитет обилазе повремено и данас. Расути у сондама, поред келтске су и фрагменти римске и средњовековне керамике. Ту су пронађени: гвоздени келтски кључ, ђупови украшени косим урезима и хоризонталним ушкама, фрагменти, жиго- сани орнаментима. Хлебови од јечма (Hordeum vulgare) и проса (Panicum miliaceum), цењени су више од других, у плодној равници, прекривеној черноземом. Скордисци су из Чарнока у џаковима износили своју „златну руду", до суседа у шумовитим регионима, за исхрану војника и грађана.

3. Аспарагус расте на бедемима Чарнока, ту расту и веприна и велика саса, а расте и гороцвет (*Adonis vernalis*), па *Drosera rotundifilia* или росуља. Расте ђурђевак, једини који није ендемски угрожена врста. Елиминисане су: жута линцура (*Gentiana lutea*), јер нема камења; златни љиљан (*Lilium martagon*), расте у влажним шумама, и госпина папучица, орхидеја која расте на Сувој планини. Јагорчевина расте овде, мада је и она угрожена, као и ковиље (*Stipea pennata*); нема бора кривуља, ни лужњака, степског, а овде је некад била степа. Љиљан није растао у овом биорегиону, као ни молика и муника, они су на Проклетијама, зато је овде *Nimphaea alba*, бели локвањ у Црној бари, док и њу не исуше, као и друге мочваре. Оморика овде нема, очигледно. Преостале су само сасе (*Pulsatilla grandis*), рунолист (тај украс Мучња и Проклетија), српска рамонда, степски божур, тиса (*Taxus baccata*), тиха отровница, крај ћувика. Овде ћеш још једино пронаћи угрожене биљке као што су дивља фоја и куцкавица дегенова (*Fritillaria gracilis*). Хлебне житарице још нису пописане у *Црвеној књизи* Србије. Радује ме и чињеница да је преостао још један џбун са војвођанском лепотицом - шумском бреберином (*Anemone nemerosa*)!

4. *Auccisa*, антички и предромантички *ars, artis*, брошеви од бронзе, бравице под брадом; веште копче, на прсима, око појаса, око врата. Где год је требало да се учврсти одећа, коса. Пре дугмади и других патент-затварача. Древне ђинђуве! Сахрањене са својим власницима. Ексхумиране, једино су оне преостале. За жене, превасходно украс, а мушкарцима нужда. Замениле су игле, с тупом главом, али су и даље остале запињаче, зихернадле, налик на јадац (данас: *енглеске игле*, некад фибуле које су имале висок лук, затегнут попут кости, лисне – истог имена).

Руска костимографкиња Људмила пажљиво узима цибзар, јер он је *молния* (*рус.* - муња). Опрезна је и са *змејком* (на руском – змај), мада нема зупце, језичак, његова сличност са змајем је фигуративна: и он користи принцип зупчаног затварача, пластичну копчу која клизи по узици док је палцем руке не зауставиш на свом оковратнику.

Сагуми, палије, и сличне кабанице, које су тада су биле на леђима достојника, иструлиће. Тек ће фибуле (наспрам тих тканина неугледне) указивати на њихово земаљско постојање. Хитоне и хламиде на раменима предака црви су одавно појели. Пар сребрних фибула из Чарнока (са декорацијом на правоуганој нози и луку), џеце у врбаском завичајном музеју а да мало ко зна шта вреде и значе њихови „консекративни рогови"? ■

ДРЕЈАН МИЈАЧ, ДРАМАТУРГ

Мајстор скривене визије

Пише: *Светислав Јованов*

Година коју тек "начињемо", обележиће, између осталих могућих – мање или више релевантних – јубилеја, и један од суштинског значаја: девет деценија од рођења Дејана Мијача (1934-2002), највећег српског драматурга. Да, добро сте прочитали. Ако се и може расправљати о томе да ли је у његовом случају реч о највећем, или "само" о једном од највећих редитеља у повести нашег театра, једна ствар, по мишљењу потписника ових редова, остаје изван расправе: Дејан Мијач је на епохалан начин променио осећање и схватање позоришта у овој средини првенствено својим деловањем у сфери која би се могла означити као "тотална драматургија."

Домети и значај ове чињенице биће, уверен сам, све целовитије сагледавани што се будемо више удаљавали од раздобља конкретног, кроз редитељске параметре разматраног и вредног опуса овог стваралаца. Јер, такав је био и развој Мијачевог тоталног приступа драми и позоришту – темељан, слојевит, специфичног ритма, неподложан модама, понекад тешко видљив у вртлозима само њему својствених заокрета, покаткад опсесиван у верности одређеним темама и ауторима. А један од темеља тог приступа било је уверење да је неопходан услов за "визију" – ризична пустоловина непрестане и бескомпромисне "ре-визије": драматургија као отворено (вербално) ишчитавање, али и сценско пре-означавање. Отуда је прва логична синтеза на том путу била поставка Стеријине дотад канонске „Покондирене тикве", спој епохалног значењског искорака (трагикомедија) и језгровите модернизације сценског израза, а све како би се у савременом кључу сагледао" Стеријин свет лепих заблуда и глупих истина" (Јован Христић). На трагу тог пробоја, Мијач је отишао корак даље сомборском „Женидбом и удадбом", ишчитавајући пре свега луцидном драматуршком логиком преображај трагикомичног у фарсу која доспева до гротескне језе.

Да је тежња ка отворености сваке „ре-визије" његов примарни циљ, показује нам Мијач и у случају другог „канонског" домаћег класика, Нушића, кроз инсценацију његове „Пучине". Слојевитом и свеобухватном иронијом остварено разголићавање малограђанштине и духа паланке, којим Мијач успева да „кичерски свет Пучине разори у парампарчад" (Драган Клаић), заснива се, такође, на драматуршком обртању жанровских карактеристика грађанске мелодраме у вртоглаве нескладе парадокса, двосмислености и тескобе. И при ре-визији Нушића, као и код двају компатибилних и истраживачки оријентисаних поставки „Родољубаца", показује се како сви битни елементи Мијачево редитељског поступка - од слојевитости при усклађивању глумачког израза до функционалности у уобличавању сценских простора - проистичу из једног оригиналног и „двостраног" драматуршког импулса. С једне стране, реч је о тежњи за потпуношћу која је неостварива, и управо због те неостваривости, једина од суштинске важности.

С друге стране, пак, појам „потпуности" је само једно од лица мијачевског драматуршког парадокса. Датости текста, у истој мери као и политичке и друштвене околности позоришног чина, за Мијача представљају тек сировину за контекст, за ре-визију света као ишчашеног, растројеног поприштa „страсти и себичности". Штавише, Дејан Мијач је, као мало који наш позоришни стваралац, знао – или осећао, свеједно – да се, на сцени, првенствено режира контекст (али тако да нам делује као „текст"). Управо свест о томе увршћава његову тоталну драматургију у поступке чија далекосежност бива тешко препозната: слично украденом писму из славне Поове приче, њен епохални сјај измиче нашем слепилу управо због своје близине. ■

ЖИВОТ ПОСЛЕ СМРТИ, WOCTOK (СКЦ НОВИ САД)

Другачија реалност

Пише: *Илија Бакић*

Данило Милошев (1963), много познатији по псеудониму Wосток, спада међу најзначајније ствараоце домаћег андерграунд стрипа (или алтернативног односно ауторског стрипа). Присутан је на овдашњој андерграунд стрип сцени од њених почетака – па би још тачније било рећи да је један од њених стваралаца – раних 1990-тих (у неком држави другог имена). Од тада до данас, дакле пуне три деценије, Wосток интензивно ствара: црта и пише стрипова, сарађује са бројним уметницима (од своје ћерке Лоле, најмлађе светске стрип цртачице – а почела је са 4 године, свога оца Боће, брата ДЈ Злог, преко безброј цртача од којих су неки постали значајна имена док су други потонули у анонимност), снима нискобуџетне филмове, организује стрип сусрете и радионице; истовремено издаје свој фанзин „Крпељ", објављује књиге широм света, свира у бенду „Техно муда"...

Wостокова инспирација и радна енергија су непресушни, вечито у трагању за новим сензацијама и провокацијама свакодневног малограђанског трајања са припадајућим (не)моралом и системом (без)вредности (можда најбоље оличеним у наслову филма Миклоша Јанчоа „Приватни пороци – јавне врлине"). Стална провокација и сумња у „вечите истине" и „моделе за углед" карактеришу његове стрипове. Упркос субверзивној провокативности, која није омиљена код већине главнотоковских издавача, Wосток је успео да публикује (овде и у свету) завидан број стрип албума а његов најчешћи домаћи издавач је Студентски културни центар Новог Сада, такође наклоњен новотаријама и алтернативи. Најновија стрип књига проистекла из ове сарадње је дело под провокативним насловом „Живот после смрти"; наслов сугерише религијске конотације, али Wосток се, као и обично, не осећа обавезним да испуни туђа очекивања. Књига, на 104 странице, садржи 40-так сегмената, од краћих стрипова до оних на једној табли, који су настајали у дужем периоду и „покривају" различита ауторова тематска интересовања. Добар део стрипова рађен је по литерарним предлошцима и инспирисан понајвише причама Кафке односно причама Борхеса и Набора Деволца на које се настављају: афричка народна бајка, поезија Васка Попе те, као референце из популарне бунтовне рок'н'рол субкултуре, песме Јана Кертиса, група „Мизар", „Стурџис", „Хускер Ду", „Џој Дивижн" али и одабрани бисери новокомпонованих фолк песама...

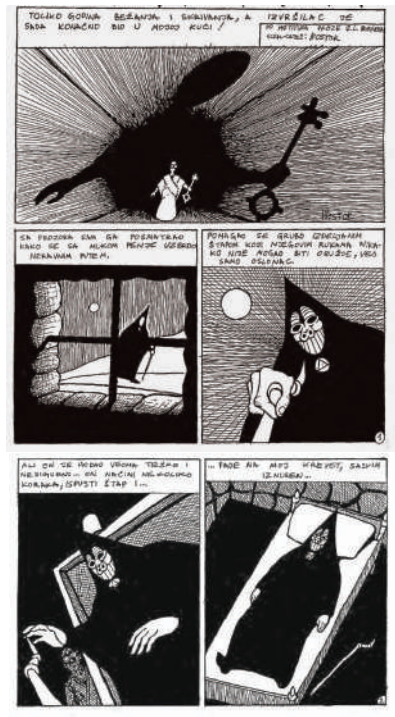

У сваком од предложака Wосток открива посебни угао онеобичавања реалности, њеног извитоперења у крајње бизарне визуелне сензације које су корак у страну од стандардног, рутинског гледања (без разумевања) а у којима се окружење и актери своде на карикатуре, неретко намерно карикиране или се читава (над)реалност помера у вештачки свет маскираних сподоба у прочишћеним, артифицијелно злослутним пејзажима. Зачудност и визуелна провокација нису сами себи циљ већ су у функцији разоткривања изопачености образаца на којима се темеље свет а које људи прихватају „здраво за готово". Апсурдност прича и њихових поенти болно се потцртава гротескним лицима и телима са чудним деформитетима смештеним у (не)очекиване међусобне односе. Wосток нимало није нежан према том окружењу „ружних, прљавих и злих" (били они сасвим мали људи или моћни политичари), али не прелази границу која води у памфлете и морализаторство. Он, као некакав стриповски Бројгел, само бележи оно што види. Ни у својим самосталним причама Wосток не „бежи" од фрустрираности и беспризорности актера које, пак, ефектно (и урнебесно) спаја са општим местима националних менталитета и подразумеваних епских елемената (све са обавезним поносним бркатим ђетићима).

Као што је разноврстан, свеж и интригантан у причама Wосток је једнако атрактиван и у цртежу. Књига „Живот после смрти" пример је богате разноврсности једне од његових графичких линија, поред оне која негује рудиментарни, „дечији" цртеж односно „новопримитивистички цртеж"; овде знатижељни читалац/гледалац бива затечен оштрим кјароскуро сударима црних површина са чистом белином између којих су често густе мреже линија, статичним поставкама које сугеришу дозу помпезности и театралности у сасвим неочекиваним приликама. Исто су тако злослутне прилике са маскама, огрнуте дугим плаштевима смештене уз ликове враголастих мачака са наочарима, вампира или лутака налик Пинокију; сукоби се сасвим неочекивано решавају испуцавањем из базука док одасвуд вире избуљене очи и исукани ножеви... Тај невероватни колоплет цртачких бравура појачава већ помињану зачудност и онеобичавање догађаја, простора и времена творећи самосвојну играорију, високо стилизовану, манеристички прецизну и доследно спровођену тако да заводи поглед и буди прегршт асоцијација.

Речју, стрип збирка „Живот после смрти" Данила Милошева Wостока потврђује његову јединствену уметничку личност која, као ретко која у пределима 9. уметности, уме да споји тривијално и узвишено, приземно и продуховљено, нудећи читаоцима непоновљиве узлете и уметничке сензације. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

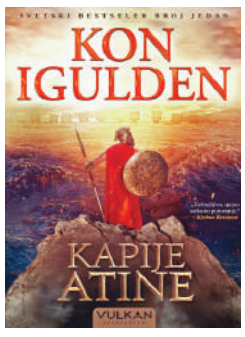

Капија Атине
Кон Игулден
(Вулкан, 2023)

Реч критике

Кон Игулден (1971) је британски писац популарних историјских романа, најпознатији по серијалу о Јулију Цезару. „Капије Атине" је први део трилогије о Атини и прати ликове углавном засноване на историјским фигурама, у једном од надраматичнијих периода античке историје. Роман покрива период од десетак година и битку код Маратона, а затим и у фикцији омиљену битку код Термопилског кланца. Овај рат често је представљан и као супротстављање две филозофије – Персије као света у ком је слободан само један, док су други робови, и Атине, у којој су били „слободни сви" (односни сви који нису неким несрећним случајем рођени као жене или робови).

Судбински сукоб који води ка Пелопонеским ратовима и једном од најзанимљивијих и културно најинтригантнијих периода старе историје овде је приказан прилично конвенционално, и у питању је жанровски крајње лимитирана нарација, која, ако ништа друго, бар поседује извесну магију непрекинутог приповедања. Нажалост, посвећено је врло мало пажње занимљивим разликама између култура и начина живота Персијанаца и савезника, као и Атињана и Спартанаца који ће касније и сами заратити у борби за превласт на Пелопонезу. Атина тог времена, са све компликованијим политичким погледима, која се кретала ка културном и филозофском релативизму готово сличном нашем савременом, била је можда најближе што је класична антика стигла данашњем погледу на свет, али то није линија коју је Игулден желео да истражи, или бар не у овој књизи. Ингулденови јунаци нису оптерећени никаквим модерним релативизмом, али нажалост нису ни попут Хомерових страсних Грка који су плакали и падали у ватру, горећи у снажним емоцијама док су се борили и живели; уместо тога они су тврди, патријархални, ћутљиви ликови који су ту искључиво у функцији приче. Но, свакако не треба бити сувише строг према „Капијама Атине" јер Игулден ради тачно оно што се од оваквих чисто жанровских књига очекује, и што је, свакако, потребно да постоји, макар и само зарад необавезног читања на плажама или пријатним сесијама у неко опуштено поподне.

Настасја Писарев

Цитат

Виђени су усидрени бродови дуж источне обале Атике док се спуштао мрак. Ако се Милтијад надао да ће се вратити у луку Пиреј неопажен, биће разочаран. Ноћ се спуштала споро у касно лето, али чак и у домаћим водама, капетани нису ризиковали да налете на невидљиве стене, и уместо тога су тражили сигурно сидриште док сунце поново не изађе. На пет-шест места дуж обале Атике, први поглед на бродове послао је гласнике у трк кроз дуги љубичасти сумрак. За села у тој области источно од Атине, племићке куће као што су Алкмеониди увек су добро плаћале за такве информације. Запошљавани су дечаци, млади и издржљиви, да пренесу весто тешко натовареним бродовима или повратку експедиција. Или вест о персијској инвазији.